

DUŠKO DIMITRIJEVIĆ

MEĐUNARODNOPRAVNE DILEME O UPOTREBI SILE U SAVREMENIM MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Međunarodnopravne dileme o upotrebi sile u savremenim međunarodnim odnosima, povezane su sa pitanjima predupređenja rata i očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Nakon Drugog svetskog rata Ujedinjene nacije su u temelje međunarodnog pravnog poretka ugradile opštu zabranu sile, koja se nalazi u osnovi postojećeg sistema kolektivne bezbednosti. Iz današnje perspektive, ovaj sistem uspostavio je novi i napredniji poredak u odnosu na prethodni poredak uspostavljen od strane Društva naroda. Povelja Ujedinjenih nacija u tom smislu, na veoma koncizan način definiše glavne ciljeve organizacije navodeći da su, „narodi Ujedinjenih nacija ujedinili svoje snage radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti“, a potom i da su preuzeli obavezu da se, „oružana sila ne upotrebljava izuzev u opštem interesu“. Prevencija rata kroz opštu zabranu upotrebe sile u međunarodnim odnosima, uz obavezu rešavanja međunarodnih sporova mirnim putem i pravno regulisanje naoružavanja i razoružavanja, smatra sastavnim delom pozitivnog međunarodnog pravnog poretka. Ovaj poredak međutim, nije uspeo da obezbedi sve potrebne mehanizme za realizaciju predviđenih ciljeva, niti je uspeo da jasno odredi izuzetke od opšte zabrane upotrebe sile, što je u „manjoj-većoj“ meri uticalo na pravce razvoja međunarodnih odnosa, ali i devijacije koje su uzrokovale negativne posledice po svetski mir i bezbednost.

Ključne reči: Povelja Ujedinjenih nacija, zabranja upotrebe sile, sistem kolektivne bezbednosti, međunarodni odnosi

Dr Duško Dimitrijević, naučni savetnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail: dimitrijevic@diplomacy.bg.ac.rs.

UVODNE NAPOMENE

Ograničenje prava na upotrebu sile i pretnje silom i formalno-pravna eliminacija prava na rat (*ius ad bellum*), u savremenom periodu razvoja međunarodnih odnosa vezuje se za nastanak Ujedinjenih nacija. Od Drugog svetskog rata do današnjih dana, ispoljavanje različitih vidova pretnji i upotrebe sile, kao i različitih oblika samopomoći (od vojnih odmazdi, represalija, pomorskih blokada i oružanih intervencija), nije prestajalo, što ukazuje na to da su države, a posebno velike sile izbegavale pomenutu zabranu svesno sužavajući domašaj legalne upotrebe sile u međunarodnim odnosima. To naravno ne znači da namera većine članica Ujedinjenih nacija nije ostala jednaka prvobitno izraženoj volji koja polazi od progresivnog shvatanja o zabrani primene sile ili pretnje izričito proklamovane u članu 2(4) Povelje. U kontekstu izmenjenih političkih okolnosti u međunarodnoj zajednici, kršenje zabrane o upotrebi sile ispoljava se najčešće pozivanjem na pravo na samoodbranu radi predupređenja pretnje koja nije toliko imanentna i ozbiljna ili radi prevencije u situacijama kad je pretnja stvarna ili potencijalna ali van granica državnog područja, te konačno i radi samopomoći unutar samog državnog područja, što posledično dovodi do izbijanja ozbiljnih političkih kriza i sukoba. Budući da navedeni slučajevi nemaju nekog realnog uporišta u Povelji niti u opštem međunarodnom pravu, protagonisti upotrebe sile u takvim situacijama nastoje da svoja delovanja opravdaju argumentima o primeni principa efektiviteta kroz dejstvo stvorenog činjeničnog stanja na međunarodno pravo (*ex factis ius oritur*) ili kroz limitaciju pravnog dejstva činjeničnog stanja na međunarodni pravni poredak (*ex injuria ius non oritur*). Autorizacija upotrebe sile u pomenutim situacijama neretko biva pokrivena odlukama Ujedinjenih nacija (pre svega Rezolucijama Saveta bezbednosti), što *per se*, dovodi do negativnih posledica u sferi kolektivne bezbednosti koje se manifestuju kroz stvaranje neregularnih stanja ili „kvazi-pravnih“ situacija.¹ Česta kršenja zabrane upotrebe sile u savremenim međunarodnim odnosima sledstveno zahteva nova preispitivanja njenog sadržaja i domašaja budući da se odredba iz člana 2(4) Povelje, ne može tumačiti sasvim izolovano u odnosu na druge odredbe i to naročito, u odnosu na odredbe iz članova 39, 51. i 53 Povelje, ali i u odnosu na druga pravila i principe međunarodnog prava sadržana u drugim relevantnim međunarodnim pravnim izvorima. S tim u vezi, u narednom delu studije pažnju ćemo posvetiti konkretnom sadržaju zabrane upotrebe sile koja postoji u pozitivnom međunarodnom pravu.

¹ Stevan Đorđević, „The Control of the Legality of the Acts of the United Nations Security Council“, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, Vol. 1, No. 4, 2000, 371–387.

SADRŽAJ ZABRANE O UPOTREBI SILE

Utvrđivanje sadržaja zabrane o upotrebi sile ili pretnje silom pretpostavlja pravno valjanu interpretaciju člana 2(4) Povelje. Generalno uzevši, limitacija pravila iz člana 2(4) Povelje, to jest zabrane upotrebe sile ili pretnje protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti nije ispravna budući da Povelja ne zabranjuje samo silu ili pretnju silom protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti država, već i silu ili pretnju koja je na bilo koji drugi način u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija. Ciljevi Ujedinjenih nacija, kao što je „manje-više“ poznato, determinisani su zaštitom i očuvanjem mira i bezbednosti, što *lato sensu* podrazumeva poštovanje suverene jednakosti, prava naroda na samoopredeljenje, osnovnih ljudskih prava i sloboda i razvijanje raznih oblika međunarodne saradnje. Otud je otvoreno pitanje postojanja ili nepostojanja adekvatnih kriterijuma prema kojima bi bilo moguće utvrditi vrstu sile, odnosno pretnje silom koje bi bile obuhvaćene navedenom zabranom. U doktrini i praksi mišljenja u vezi sa ovim pitanjem dijametralno su podeljena. Pomenuta neslaganja potiču još od osnivačke konferencije u San Francisku kada je u pripremnim radovima (*travaux préparatoires*), izostavljena njihova bliža definicija. Prvobitno izložena stanovišta u tom pogledu, nisu se nešto značajno izmenila sve do današnjih dana. S jedne strane, zapadne i razvijene države i dalje smatraju da se zabrana upotrebe sile i pretnje silom odnosi pre svega na upotrebu, odnosno na pretnju vojnom oružanom silom, to jest, na upotrebu neposredne ili posredne sile koja ima vojne efekte, dok s druge strane, zemlje u razvoju (kao i nekadašnje zemlje komunističkog lagersa), imaju dosta ekstenzivniji pristup po kojem opšta zabrana o upotrebi sile pored oružane obuhvata i neoružane oblike upotrebe sile ili pretnje silom poput ekonomskih i političkih pritisaka i pretnji. Doktrinarna podela koja još uvek postoji po ovom pitanju razlikuje dva pristupa: tradicionalni i napredni (progresivni).² Prema tradicionalnom pristupu, princip zabrane sile obuhvata isključivo oružanu silu, odnosno pretnju kroz nagoveštaj neposredne upotrebe oružane sile.³ Osnov za ovakvo shvatanje tradicionalisti pronalaze u Preambuli Povelje gde se pominje izraz „oružana sila“, koja se „može primeniti samo u opštem interesu“ (stav 7), a iz čega se dalje izvodi zaključak da generalna zabrana upotrebe sile iz člana 2(4), kao i njena

² Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by the States*, Clarendon Press, Oxford, 1963.

³ Humphrey Waldock, „The Regulations of the Use of Force by Individual States in International Law“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, Vol. 81, 1952, 455. U međunarodnoj praksi potvrđeno je pravilo po kojem nezakonita upotreba sile povlači *ipso facto* i nezakonitost pretnje ovom silom.

zakonita upotreba po odluci Ujedinjenih nacija iz člana 42. Povelje, predstavlja u stvari jednu te istu „oružanu silu“.⁴ Pobornici naprednog (progresivnog) shvatanja sa druge strane pak, uključuju u pojam „sile“ ostale njene vidove poput ekonomske i političke sile, odnosno razne vrste pretnji i pritisaka koji su po pravilu emanacija politike sile u međunarodnim odnosima. Naprednjaci poput tradicionalista, polaze od tumačenja Preambule Povelje u kojoj pronalaze opravdanje za izneto stanovište. U tom smislu, tvrde da pored opšte zabrane upotrebe sile iz člana 2(4) Povelje, za države članice postoji još i obaveza da „primenjuju trpeljivost i da žive u miru jedne sa drugim“ (stav 5). Ako se ovoj obavezi doda i ona propisana u članu 2(3) Povelje prema kojoj su države članice obavezne da „svoje međusobne sporove rešavaju mirnim sredstvima“, jasno je zašto pobornici naprednog shvatanja izvode zaključak o dužnosti država da se uzdržavaju od pribegavanja sili ili pretnji u svim njihovim oblicima.⁵ Nažalost, ova dijametralno suprotna stanovišta o zabrani upotrebe sile u međunarodnim odnosima imala su negativne posledice u međunarodnoj praksi. Nedovoljna preciznost teksta Povelje, dovela je do situacije da jezičko, teleološko i donekle, istorijsko tumačenje zabrane dobije prevagu nad normativnim tumačenjem.⁶ No, i pored prihvatanja uže interpretacije, značaj zabrane sile i pretnje silom ostao je veliki, budući da je zabranom na kongentan način uspostavljen režim pravila koja su duboko utkana u pozitivni međunarodni pravni poredak. Iako zabrana nije uspešla da u potpunosti otkloni oružane sukobe u svetu, svakako je uspešla da utiče da se njihov broj u dobroj meri smanji.

ZABRANA UPOTREBE SILE I OČUVANJE MIRA I BEZBEDNOSTI

U najnovijem periodu razvoja međunarodnih odnosa, Ujedinjene nacije su pristupile reaffirmaciji koncepta o očuvanju mira i bezbednosti, ali i dogradnji postojećeg međunarodnog pravnog poretka čiji je vezivni faktor ostala Povelja kao nezamenljiv konstitutivni akt za izgradnju mirnijeg i pravednijeg sveta.⁷ U tom smislu, eventualno šire tumačenje njenih odredbi ne bi bilo moguće bez sagledavanja

⁴ Norman Bentwich, Andrew Martin, *A Commentary of the Charter of the United Nations*, Columbia University Press, New York, 1950, 13; James Leslie Brierly, *The Law of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1963, 415; Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005, 56.

⁵ Hans Kelsen, *The Law of the United Nations*, Stevens & Sons, London, 1950, 726, etc.

⁶ Sebastian Heselhaus, „International Law and the Use of Force“, *The Role of International Law and Institutions*, EOLSS, UNESCO, 2002, 226, etc; „Draft Report on Aggression and the Use of Force“, *ILA*, Washington, 2014.

⁷ „United Nations Millennium Declaration“, UN Doc. A/RES/55/2, 18 September 2000.

međuzavisnosti koja postoji između evolucije međunarodnog prava i primene Povelje u praksi.⁸ Tumačenje odredbe o zabrani upotrebe sile i pretnje silom moguće je izvršiti kroz analizu najvrednijeg objekta međunarodnih odnosa – međunarodnog mira i bezbednosti.

ELEMENTI MEĐUNARODNOG MIRA I BEZBEDNOSTI

U međunarodnoj pravnoj doktrini preovladava stav da pretnju miru izaziva ponašanje države koje nužno ne karakterišu vojne operacije ili operacije koje uključuju korišćenje oružane sile, pa čak ni pretnje silom. Pretnja miru postoji onda, kad postoji neposredna opasnost da se naruši „međunarodni mir“.⁹ U sistemu Ujedinjenih nacija, koncept „međunarodnog mira“ ima široko značenje. Član 39 Povelje ne govori o pretnji i o narušavanju međunarodnog mira, već jednostavno utvrđuje da li postoji pretnja miru ili povreda mira. Savet bezbednosti može odlučiti da situacija koja nema obeležja sukoba između dve države, predstavlja pretnju međunarodnom miru. U praksi je izneto tumačenje imalo značaj kod slučajeva kada su države sprovodile rasnu segregaciju i diskriminaciju, kada su gazile osnovna ljudska prava, odnosno, kada su pojedine nacionalne grupe pokušavale da izbore pravo na samoopredeljenje u vreme dekolonizacije (kao što je to bilo svojevremeno u Južnoj Africi i Južnoj Rodeziji). Isto tako, ovaj organ svetske organizacije neretko je potvrđivao da postoji pretnja miru i u slučajevima koji prevazilaze „unutrašnje okvire“, a koji nastupaju kao posledice unutrašnjeg oružanog sukoba u kome ne postoji legitimna vlast, već samo frakcije koje se međusobno trve i sukobljavaju (kao što je to bio slučaj u Kongu 1960. godine ili slučaj intervencije u Somaliji 1992. godine). Vremenom je ovakva praksa dovela do preduzimanja humanitarnih intervencija Saveta bezbednosti na osnovu Glave VII Povelje. U tom smislu nije se pravila razlika da li Savet interveniše u međunarodnim ili unutrašnjim oružanim sukobima, čime se dovodilo u pitanje dejstvo principa o unutrašnjoj državnoj nadležnosti (*domaine reserve*), iz člana 2(7) Povelje.¹⁰ S tim u vezi važno je pomenuti da se u doktrini i praksi provlači razlika između pojma „pretnje silom“ i „pretnje miru“.

⁸ Milan Šahović, „Le role de la Charte des Nations Unies dans le development du Droit International en Avenir“, *Thesaurus Acroasium*, Vol. 27, 1998, 239, etc.

⁹ Quincy Wright, „The Prevention of Aggression“, *American Journal of International Law*, 1956, No. 3, 525.

¹⁰ Zanimljivo je, da je jedna značajna grupa država predvođenih velikim silama bila sklona da prihvati ideju da se intervencijama iz inostranstva mogu uspostaviti legitimni politički režimi ili sprečiti velike humanitarne katastrofe. V. Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, 174.

Pretnja silom u neposrednoj je vezi sa pojmom „pratnje miru“. Dva pojma stoje međusobno u korelaciji koja postoji između uzroka i posledice – pretnja silom, kao i pretnja raznim oblicima pritiska, uzrokuje situaciju u međunarodnim odnosima koja se može okvalifikovati kao pretnja miru ili ugrožavanje mira. Zabrana pretnje silom iz člana 2(4) Povelje, predstavlja otud branu bilo kakvom postupanju država protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti, a pretnja miru, determinisana članom 39, implicira opasnost od mogućeg izbijanja međunarodnog oružanog sukoba čija je безусловna i neposredna posledica povreda ili narušavanje mira. Pojednostavljeno rečeno, u slučaju pretnje miru postoji stvarna, a ne potencijalna opasnost, to jest, postoji nešto imanentno, što je nastupilo i što traje, dok pretnja silom involvira stanje u međunarodnim odnosima prouzrokovano pretnjom upotrebe oružane ili neoružane sile. U slučaju pretnje oružanom silom, pojam se približava pojmu „pretnje miru“ u uzročno-posledičnom smislu. U drugom slučaju koji obuhvata pretnju neoružanom silom, koja *inter alia*, može biti manifestovana različitim vidovima ekonomskog, ideološkog, političkog ili diplomatskog pritiska, pojam „pretnje miru“ moguće je determinisati kao stanje koje je nastalo usled propusta strana u sporu da spor reše mirnim sredstvima prema sopstvenom izboru, odnosno prema preporukama Saveta bezbednosti. U praksi Saveta bezbednosti, pretnje miru bile su manifestovane kroz izazivanja čestih graničnih incidenata, pomaganja ustanika ili spoljnih napadača od susednih država, zadržavanja stranih trupa na teritoriji država i vršenja neprijateljstava protiv njihovih oružanih snaga, vršenja terorističkih i subverzivnih aktivnosti i sabotaža, vršenja političkih ili ideoloških pritisaka, represivnih mera nad stanovništvom nesamoupravnih područja u cilju onemogućavanja ostvarivanja prava na samoopredeljenje, kroz sprovođenja torture od strane diktatorskih režima, politike rasne diskriminacije i segregacije, itd. Prilikom izrade Povelje Ujedinjenih nacija napomenuto je, da je potrebno zadržati pojam „povrede mira“ kao sveobuhvatniji izraz koji uključuje upotrebu svakog sredstva prinude i neopravdanog spoljnog uticaja koji pretnjom ili primenom dostiže nivo povrede mira. U tom smislu, razmatraju se i akti agresije koji su sa ovim pojmom u bliskoj vezi. Ova veza proizilazi iz tumačenja ciljeva Ujedinjenih nacija stipulisanih u članu 1(1) Povelje koji se odnose na održavanje međunarodnog mira i bezbednosti. Povreda mira, prema pomenutoj odredbi, predstavlja jedan od oblika agresije. Svaka agresija predstavlja povredu mira, ali svaka povreda mira ne predstavlja agresiju. U konkretnom smislu pretpostavlja se oružana agresija, to jest, upotreba oružane sile. Na osnovu ovog kriterijuma pravi se distinkcija između pretnji miru i povreda mira. Upotreba oružane sile u međunarodnim odnosima čiji je intenzitet i trajanje dostiglo određeni nivo otud predstavlja nužan minimum za njihovo razlikovanje. Naime, ovim kriterijumom se dalje determinišu akcije i mere

koje Savet bezbednosti preduzima u skladu sa odredbama iz Glave VII kada dođe do narušavanja mira. Sa druge strane, kod pretnji miru Savet bezbednost vodi računa o činjeničnom stanju koje upućuje na to da li je pretnja potencijalna, ili je već nastupila. U prvom slučaju postupak pred Savetom bezbednosti odvija se na bazi odredaba iz Glave VI. Prerastanje potencijalne pretnje u stvarnu pretnju dovodi do preobražaja činjeničnog i pravnog stanja koje započeti postupak po Glavi VI transponuje u postupak po Glavi VII Povelje. Zbog neujednačene prakse i protivrečnih stavova iznetih pred Savetom bezbednosti, ali i pred drugim organima Ujedinjenih nacija, ostalo je otvoreno pitanje pravne kvalifikacije upotrebe sile u unutrašnjim sukobima. Nije sporno da upotreba sile u unutrašnjim sukobima može dovesti do pretnje miru. Rezolucijom Generalne skupštine 2189 (XXI) od 13. decembra 1966. godine, donetom radi primene Deklaracije o davanju nezavisnosti, utvrđeno je da bi samo nastavljanje kolonijalne vladavine ugrozilo međunarodni mir i bezbednost. *Per analogiam*, ista konstatacija mogla bi se primeniti i na unutrašnje sukobe i građanske ratove. Formalnopravno, svi sukobi unutrašnjeg karaktera izazivaju narušavanje unutrašnjeg mira i bezbednosti *per se*. Međutim, u daljoj fazi situacija može dovesti do intenziviranja sukoba koji bi vremenom prerasli u pretnju međunarodnom miru.¹¹ U tom smislu, Savet bezbednosti ima mogućnost da pravno konstatuje ovu prekvalifikaciju iz „pretnje miru“ u „povredu mira“. Na osnovu iznetih činjenica zaključuje se da kriterijum utvrđivanja povreda mira može biti delotvoran u praksi, ako pruža osnovu za pravnu kvalifikaciju situacija stvorenih upotrebom oružane sile. U vezi sa navedenim jeste i pitanje agresije. Na konferenciji u San Francisku 1945. godine, nije prihvaćen predlog malih i nerazvijenih zemalja za definisanjem agresije. Otud je Savetu bezbednosti prepušteno da u svakom konkretnom slučaju odlučuje šta predstavlja pretnju miru, povredu mira i akt agresije. Na pomenuti način propuštena je prilika da se agresija definiše i unese u Povelju. Zbog mišljenja da definicija agresije ne može da pokrije sve moguće slučajeve u praksi i da bi njeno eventualno usvajanje moglo dovesti do zloupotrebe ovlašćenja (*ultra vires*), formulacija iz člana 39. Povelje, ostala je celishodnije rešenje za velike sile koje svojim negativnim glasom (vetom) u Savetu bezbednosti, mogu uvek da onemoguće donošenje bilo kakve odluke, pa čak i u slučajevima kada se radi o flagrantnim primerima agresije. Pomenuto stanje, imalo je uticaj na praksu ovog organa i celokupan sistem kolektivne bezbednosti svetske organizacije.¹² Iako se pojam „agresija“ ne utvrđuje u Povelji, on je terminološki upotrebljen u članu 1(1)

¹¹ John Norton Moore (ed.), *Law and Civil War in the Modern World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974, 1–648.

¹² Miodrag Sukijasović, *Pojam agresije u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1967, 112.

koji definiše ciljeve Ujedinjenih nacija koji *inter alia*, na planu održanja međunarodnog mira i bezbednosti upućuju na „preduzimanje efikasnih kolektivnih mera radi (...) suzbijanja akata agresije (...)“. Sam termin „agresija“ pominje se u članu 39. i u članu 53. Povelje. U članu 39. Povelje „Savet bezbednosti utvrđuje da li postoji (...) agresija (...)“. U članu 53. koji se odnosi na mogućnost korišćenja regionalnih sporazuma i ustanova za prinudnu akciju, navodi se mogućnost Saveta bezbednosti da interveniše protiv svake neprijateljske države iz Drugog svetskog rata u slučaju obnavljanja agresivne politike, sve dok svetska organizacija ne bude mogla, na traženje zainteresovanih država preuzeti na sebe odgovornost za suzbijanje njene nove agresije. Iznetom analizom pojedinačnih odredbi Povelje, moguće je posrednim putem izvesti neke od konstitutivnih elemenata agresije. S tim u vezi, potrebno je pre svega razrešiti probleme koji proishode iz ciljeva Ujedinjenih nacija sadržanih u članu 1(1) Povelje, koji se odnose na održavanje međunarodnog mira i bezbednosti, zatim probleme koji proizilaze iz primene principa sadržanog u odredbi člana 2(4) kojim se generalno zabranjuje upotreba sile i pretnja silom, potom probleme vezane za nadležnosti Saveta bezbednosti za slučaj kada se ta zabrana prekrši a koji su stipulisani u odredbi člana 39, kao i probleme vezane za specijalne odredbe iz člana 51. kojim se utvrđuje pravo na samoodbranu protiv oružanog napada. Ako rešavanju navedenih problema krenemo obrnutim redom, to jest, od poslednje pomenute odredbe iz člana 51. Povelje, može se zaključiti da postoji samo jedan specifičan vid agresije – oružani napad. Iz toga bi *a fortiori*, bilo moguće izvesti jedinstven pojam agresije koji bi obuhvatao pretnju silom ili upotrebu sile. Pretnja silom ili upotreba sile nezakonita je prema odredbama Povelje, ako se ne čini u samoodbrani, u postupku izvršenja odluka organa Ujedinjenih nacija, odnosno u slučajevima propisanim članovima 106. i 107 Povelje koji se odnose na preduzimanje mera protiv neprijateljskih država iz Drugog svetskog rata. Na osnovu toga bilo bi moguće zaključiti da, svaka povreda odredaba Povelje ne predstavlja akt agresije. To je najuočljivije za odbijanje da se spor podvrgne nekom od metoda ili postupaka mirnog rešavanja, gde odbijanje očigledno može da predstavlja kršenje odredaba iz člana 2(3) i člana 33 Povelje. S jedne strane, i pored navedene konstatacije, ako država koja odbije da spor podvrgne metodima mirnog rešavanja ne preti silom niti pribegava sili, ne može se uzeti da je njeno odbijanje protivno opštoj zabrani iz člana 2(4). To znači da se odbijanje ne može podvesti pod agresiju iako *per se*, odbijanje predstavlja međunarodni delikt. Sa druge strane, u slučajevima u kojima bi se konstatovalo da država pribegava pretnji silom ili pribegava sili, bilo bi moguće utvrditi postojanje agresije. Po svojoj stvarnoj i pravnoj prirodi, akt agresije izaziva posledice opasne po međunarodni mir i bezbednost. Ako je upotrebljena oružana sila, posledica će se sastojati u povredi mira i u tzv. *neposrednoj oružanoj agresiji*.

U slučaju upotrebe neke druge forme sile, na primer, subverzivnih aktivnosti ili nekonvencionalnih oblika ratovanja, radilo bi se o tzv. *neoružanoj* ili *posrednoj agresiji* čije bi posledice bile manifestovane kao pretnja miru. Sledstveno iznetom tumačenju, Povelja je na uopšten i nedovoljno precizan način odbila da prihvati pretpostavku postojanja agresije, što je imalo negativne efekte na funkcionisanje samog sistema kolektivne bezbednosti. To se očitovalo u praksi međunarodnih odnosa za vreme Hladnog rata, kada su velike sile umnogome pretile ili su neposredno primenjivale silu protiv drugih država. Od pedesetih godina 20. veka međutim, intenzivirali su se naponi za pravnim definisanjem agresije. Usvajanjem Rezolucije Generalne skupštine br. 3314 (XXIX) od 14. decembra 1974. godine, zajedno sa Deklaracijom o principima definisanja agresije u međunarodnoj zajednici prevladala je svest o višim i zajedničkim interesima. Iako njenim usvajanjem velike sile članice Saveta bezbednosti nisu izgubile baš ništa od svojih ovlašćenja iz Glave VII, Rezolucija je bila značajan akt koji sadrži instrukcije o održavanju međunarodnog mira i bezbednosti.¹³ Njen domašaj u međunarodnoj praksi ostao je nedovoljno preciziran iako se već u njenom uvodnom delu jasno ističe dužnost država da svoje sporove rešavaju mirnim sredstvima, da ne upotrebljavaju oružanu silu protiv naroda u vršenju njihovog prava na samoopredeljenje, te da ne narušavaju ili prisvajaju teritoriju drugih država.¹⁴ Nada da će definicija agresije dovesti do onemogućavanja agresorskih dela, da neće ići na uštrb funkcionalnih ovlašćenja organa Ujedinjenih nacija, te da će doprineti daljem formulisanju principa po kojima bi u svetlu svih okolnosti bilo moguće utvrditi postojanje agresije, ostalo je do današnjeg dana veoma problematično.¹⁵ Kroz funkcionalnu analizu sadržaja sintetičke definicije agresije može se zaključiti da se pod ovim pojmom podrazumeva „upotreba oružane sile od strane neke države protiv suvereniteta, teritorijanog integriteta ili političke nezavisnosti neke druge države“, kao i „upotreba oružane sile od strane neke države koja je na ma koji drugi način nespojiva s Poveljom“ (član 1). Pritom, „prvootpočinjanje upotrebe oružane sile uz povrede Povelje, predstavlja *prima facie* dokaz o izvršenju akta agresije“ (član 2). Iako je definicija limitirana na

¹³ Stephen M. Schwebel, „Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, Vol. 136-II, 1972, 446, etc.

¹⁴ U tom smislu, Rezolucija 3314 (XXIX), reafirmiše ranije usvojene principe unete u Rezoluciju Generalne skupštine broj 2625 (XXV) od 24. oktobra 1970. godine, sa kojom je usvojena Deklaracija o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u saglasnosti sa Poveljom Ujedinjenih nacija (tzv. Deklaracija sedam principa). V. Obrad Račić, *Međunarodno pravo: Stvarnost i iluzije*, Službeni glasnik, Beograd, 2015, 293–294.

¹⁵ Bengt Broms, „The Definition of Aggression“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, Vol. 154-I, 1977, 299–399.

neposrednu oružanu agresiju, time se ne isključuje mogućnost njenog tumačenja *lato sensu*.¹⁶ Sledstveno, nikakav razlog ma koje prirode, političke, ekonomske, vojne ili neke druge, agresiju ne može opravdati (član 5), što ukazuje na dužnost država da ne intervenišu u unutrašnje ili spoljne stvari drugih država. Rezolucije regulišu i dopuštene slučajeve upotrebe sile u slučaju agresije, kao što je primena prava na samoodbranu (član 6). Njome se ne prejudicira ostvarivanje prava na samoopredeljenje naroda ako su narodi bili nasilno lišeni tog prava, kao ni njihovo pravo da se u tom pravcu bore i da zahtevaju podršku u skladu sa načelima Povelje i Deklaracije o prijateljskim odnosima (član 7). Konačno, Rezolucija 3314 (XXIX), nije doneta u nameri da izmeni sistem kolektivne bezbednosti kakav je ustanovljen Poveljom, već predstavlja njegov „progresivni razvoj“ koji u okolnostima nastanka novih oblika agresije ima korektivni značaj u primeni opšteg međunarodnog prava. S tim u vezi, Savet bezbednosti u skladu sa svojim ovlašćenjima ima pravo da proizvoljno tumačiti koji čin predstavlja agresiju, a koji ne prema ovoj Rezoluciji.

Sistem kolektivne bezbednosti UN

Sistem kolektivne bezbednosti proizilazi iz potrebe institucionalnog uređenja međunarodnih odnosa na bazi ograničenja prava na upotrebu sile. Njegovo premeštanje pod okrilje univerzalne organizacije Ujedinjenih nacija podrazumeva koncentraciju ovlašćenja i monopola sile u rukama uskog kruga stalnih članica Saveta bezbednosti.¹⁷ Naime, u skladu sa članom 24. Povelje, države članice Ujedinjenih nacija poverile su Savetu bezbednosti prvenstvenu odgovornost za

¹⁶ U članu 3. Rezolucije, nabrajaju se konkretni primeri agresije koji ne pretpostavljaju prethodnu objavu rata, a koji uključuju: a) invaziju ili napad oružanim snagama jedne države na teritoriji druge države ili svaku vojnu okupaciju, čak i privremenu, koja proizilazi iz takve invazije ili napada, ili svaku aneksiju teritorije ili dela teritorije neke druge države izvršena upotrebom sile; b) bombardovanje od strane oružanih snaga jedne države teritorije druge države ili upotrebu ma koje vrste oružja od strane jedne države protiv teritorije druge države; c) blokadu luka i obala jedne države od strane oružanih snaga druge države; d) napad od strane oružanih snaga jedne države na kopnene, pomorske ili vazduhoplovne snage ili na mornaricu i civilno vazduhoplovstvo druge države; e) upotrebu oružanih snaga jedne države koje su stacionirane na teritoriji druge države uz pristanak države prijema, protivno uslovima koji su predviđeni sporazumom, ili svako produženje njihovog prisustva na toj teritoriji nakon prestanka sporazuma; f) radnju jedne države kojom se stavlja na raspolaganje teritorija drugoj državi, da bi je ova upotrebila za izvršenje agresije protiv treće države; g) upućivanje od strane ili u ime jedne države oružanih bandi, grupa, neregularnih vojnih odreda dobrovoljaca ili plaćenika koji protiv neke druge države vrše oružane akte toliko ozbiljne da se izjednačavaju sa prethodno navedenim aktima ili se suštinski s njima mogu poistovetiti.

¹⁷ Robert C. Hilderband, *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990, 93, etc.

održanje međunarodnog mira i bezbednosti. Da bi se u tom smislu obezbedila brza i efikasna akcija, članice su se saglasile da Savet bezbednosti deluje u njihovo ime pri sprovođenju svojih osnovnih dužnosti koje se odnose na očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Vršenje dužnosti Saveta bezbednosti svodi se na ispitivanje situacija i sporova koji mogu dovesti do ugrožavanja mira i bezbednosti, a potom i na pružanje pomoći u iznalaženju odgovarajućih rešenja. Savet bezbednosti pored toga radi i na preduzimanja svih potrebnih mera na planu prevencije i prinude. Za ostvarivanje ovih mera, Povelja je propisala posebna pravila sadržana u glavama VI i VII. U ovim glavama predviđaju se konkretna ovlašćenja Saveta bezbednosti vezana za sprovođenje kolektivne bezbednosti.¹⁸ U skladu sa ovlašćenjima iz Glave VI Povelje o mirnom rešavanju sporova i odredbom člana 33, Savet bezbednosti iznalazi rešenja za sporove čije trajanje može da ugrozi održanje međunarodnog mira i bezbednosti. Nastupanjem kriznih političkih situacija svaka država, bez obzira da li je, ili nije članica Ujedinjenih nacija, ima pravo da prema članu 35. Povelje skrene pažnju Savetu bezbednosti, a Savet bezbednosti ima ovlašćenje da preporuči neko od uobičajenih sredstava mirnog rešavanja sporova koja uključuju *inter alia*, pregovaranje, korišćenje istražnih komisija, posredovanje, izmirenje, arbitraže, međunarodno pravosuđe, pribegavanje regionalnim ustanovama ili sporazumima, kao i svim drugim dogovorno prihvaćenim sredstvima. Prema članu 34. Povelje, Savet bezbednosti ima ovlašćenje da samostalno ispituje svaki spor ili situaciju koja može da dovede do međunarodnog trvenja ili da se pretvori u spor, kako bi utvrdio da li produžavanje spora ili situacije može da dovede u opasnost održanje međunarodnog mira. U tom smislu Savet je ovlašćen da na osnovu odredbe člana 36. Povelje, u svakoj fazi spora preporuči odgovarajuće postupke ili metode uređenja uzimajući u obzir svaki postupak rešavanja spora koje su su stranke već preduzele. Iz navedenog je jasno da se Glavom VI Povelje prevashodno reguliše vršenje savetodavnih funkcija Saveta bezbednosti. Sa druge strane pak, Glava VII Povelje, odnosi se na preduzimanje akcija za očuvanje mira. Tako, u slučajevima kad se pretpostavi da je mir ugrožen ili da postoji pretnja miru, odnosno da postoji povreda mira i akt agresije, Savet bezbednosti može da usvoji niz mera za njegovo ponovno uspostavljanje. Međutim, ovde valja uočiti jednu paradoksalnu situaciju. Naime, iako je Povelja oduzela državama pravo na rat (*ius ad bellum*), Povelja nije precizirala objektivne kriterijume kojima bi se cenilo da li pretnja miru, povreda mira, odnosno akt agresije doista postoji ili ne.¹⁹ Savet bezbednosti stoga

¹⁸ Benjamin Ferencz, *New Legal Foundations for Global Survival: Security Through the Security Council*, Dobbs Ferry, Oceana Publications, New York, 1994, 1–469.

¹⁹ Milan Šahović, „Povelja UN i njeno VII poglavlje posle završetka hladnog rata“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 1–3, 1995, 29.

ima obavezu da prethodno utvrdi, da li u konkretnoj situaciji postoje ove povrede koje, svaka za sebe predstavljaju poseban stepen opasnosti po međunarodni mir i kojim faktički dolazi do kršenja principa o zabrani upotrebe sile ili pretnje silom. Kad konstatuje da povreda postoji, odnosno da je povredom došlo do kršenja ove peremptorne norme opšteg međunarodnog prava, nadležnosti Saveta bezbednosti znatno se intenziviraju, a njegova diskreciona ovlašćenja u okviru sistema kolektivne bezbednosti dobijaju na značaju.²⁰ U takvim situacijama, Savet po pravilu reaguje najpre na osnovu odredbe člana 39 Povelje, dajući preporuke ili odlučujući o merama koje treba preduzeti radi vaspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti.²¹ Preporuke se mogu ticati uobičajenih sredstava mirnog rešavanja sporova iz člana 33 Povelje, a mere se mogu odnositi na privremene mere iz člana 40 Povelje. Ako dođe do zaoštavanja situacije, Savet može u saglasnosti sa odredbom iz člana 41 Povelje, odlučiti o neoružanim merama koje bi članice Ujedinjenih nacija trebalo da primene radi izvršavanja njegovih odluka. Praktično, radi se o različitim vidovima sankcija kojima se na direktan ili indirektan način pogađaju privredni, saobraćajni, diplomatski i drugi odnosi sa državom prekršiocem. Ako se pak, pokaže da sankcije nisu zadovoljavajuće, Savet bezbednosti može preduzeti i vojne mere vazduhoplovnim, pomorskim ili kopnenim snagama u skladu sa odredbom člana 42 Povelje. Izložena šema aktivnosti Saveta bezbednosti u okviru sistema kolektivne bezbednosti pretpostavlja donošenje i sprovođenje odluka. S obzirom na to da je reč o suštinskim pitanjima, Savet bezbednosti donosi odluke afirmativnim glasanjem devet članica, uključujući i glasove pet stalnih članova Saveta bezbednosti (član 27, stav 3). Odluke imaju sasvim specifičnu težinu i značaj, jer se njihova pravna obaveznost prostire i na članove organizacije koji nisu učestvovali u postupku njihovog donošenja. Pomenuta realnost nedvosmisleno proizilazi iz odredbe člana 25 Povelje, u kojoj se navodi da su, „članovi Ujedinjenih nacija saglasni da prihvate i izvršavaju odluke Saveta bezbednosti“, a s obzirom na to da odluke mogu uticati na vitalne interese i prava država, odluke se moraju poštovati i sprovesti „u saglasnosti sa Poveljom“. Dispozicija država članica otud je znatno sužena principima i ciljevima sadržanim u Povelji među kojima je princip zabrane upotrebe

²⁰ Ljubivoje Aćimović, „Sankcije Ujedinjenih nacija: iskustva i dileme u posthladnoratovskoj eri međunarodnih odnosa“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, 1995, 50–51.

²¹ Kad Savet bezbednosti nije u mogućnosti da deluje, Generalna skupština na zahtev dve trećine država članica ili na osnovu proceduralne odluke Saveta bezbednosti donosi preporuke o preduzimanju kolektivnih mera zbog postojanja ozbiljnih pretnji miru, kršenja mira ili akata agresije. Pomenuto proceduralno pravilo usvojeno je povodom korejske krize 1950. godine, kada je Generalna skupština donela rezoluciju „Ujedinjeni za mir“ br. 377(V). V. Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus, Nikolai Wessendorf (eds.), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 288, etc.

sile u neposrednoj funkciji ostvarivanja opšteg cilja Ujedinjenih nacija – očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti.

Dejstvo sistema kolektivne bezbednosti

Sistem kolektivne bezbednosti dejstvuje prema svim državama sveta, uključujući i one koje nisu članice Ujedinjenih nacija, što je jasno precizirano tekstom odredbi člana 2(4) i člana 2(6) Povelje, kojima se pozivaju sve države da pod pretnjom primene mera iz članova 41. i 42, poštuju zabranu upotrebe sile ili pretnje silom protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti drugih država, i čije bi kršenje na drugi način bilo nesaglasno sa ciljevima Ujedinjenih nacija.²² Budući da sistem kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija ima univerzalni karakter, jasno je da se razlikuje od odbrambenih saveza i koalicija, koje su usmerene prema spoljnim prekršiocima zabrane upotrebe sile i pretnje. U praksi ova „univerzalnost“ trpi i određena ograničenja. Svakako najvažnije jeste ograničenje koje se odnosi na izuzeće velikih sila – stalnih članica Saveta bezbednosti od primene prinudnih mera predviđenih u članovima 41. i 42. Povelje. Stalne članice Saveta bezbednosti ne mogu biti podvrgnute sankcijama ili vojnim merama ovog tela Ujedinjenih nacija jer poseduju pravo veta u pogledu donošenja odluka o suštinskim pitanjima.²³ Efikasnost u primeni mera iz Glave VII Povelje, kao i njihova primerenost datoj situaciji zavise od opšte konstelacije političkih snaga u svetu, a posebno od odnosa snaga unutar grupe stalnih članova Saveta bezbednosti. Ovo je naročito važno uočiti, budući da se povodi za stupanje u dejstvo sistema kolektivne bezbednosti u savremenim uslovima nalaze i van povrede pravila o zabrani upotrebe sile (na primer, slučajevi masivnih kršenja ljudskih prava).²⁴ U međunarodnim odnosima uopšte, pa i u periodu nakon okončanja Hladnog rata, uticaj najmoćnijih država

²² Generalno je pravilo da se zabrana upotrebe sile odnosi na sve države nezavisno od činjenice da li su članice Ujedinjenih nacija ili ne. Štaviše, zabrana se proširuje i na *de facto* državne entitete koji vrše efektivnu i miroljubivu vlast na teritoriji. V. Jean Combacau, *The Current Legal Regulation of the Use of Force*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1986, 22, etc.

²³ B. A. Wortley, „The Veto and the Security Provisions of the Charter“, *British Yearbook of International Law*, Vol. 23, 1946, 95–110.

²⁴ U doktrini i praksi ostaje i dalje sporno pitanje intervencije u unutrašnje oružane sukobe. Postoji tendencija da se pitanje reši opštom zabranom. Institut za međunarodno pravo na sesiji održanoj 1975. godine, usvojio je rezoluciju kojom se zabranjuje intervencija u građanskim ratovima bilo na strani zvanične ili ustaničke vlade. U tom smislu, jedini izuzetak gde bi bila dozvoljeno mešanje predstavlja pružanje humanitarne, tehničke i ekonomske pomoći. V. Albrecht Randelzhofer, „The Use of Force“, *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Vol. IV, Elsevier, Amsterdam, 2000, 1250, etc.

objektivno je dominirao procesom odlučivanja. Pošto su i same kršile opšte pravilo o zabrani upotrebe sile i pretnje, proširenje delokruga aktivnosti Saveta bezbednosti bilo je neminovno. Ideje Novog svetskog poretka (*New World Order*) i Globalnog upravljanja (*Global governance*) u oblasti mira i bezbednosti imale su značajne političke implikacije, posebno u međunarodnoj zajednici u kojoj su konflikti ublažavani tokom Hladnog rata, nakon njegovog okončanja, višesturko izbili na površinu. Posmatrajući iz perspektive Povelje, uloga Saveta bezbednosti u savremenim međunarodnim odnosima dovela je do niza različitih situacija koje nije moguće racionalno shvatiti bez šireg tumačenja njenih odredaba o izuzecima od zabrane upotrebe sile.

IZUZECI OD ZABRANE UPOTREBE SILE

U savremenim međunarodnim odnosima osim izuzetka predviđenog članom 53(2) Povelje Ujedinjenih nacija o preduzimanju mera protiv bivših neprijateljskih država iz Drugog svetskog rata (koji se danas čini anahronim budući da su bivše neprijateljske države u međuvremenu primljene u članstvo svetske organizacije), postoje još dva propisana izuzetka od zabrane upotrebe sile koja se odnose na primenu kolektivnih oružanih mera Saveta bezbednosti i primenu prava na samoodbranu.²⁵

Primena kolektivnih oružanih mera Saveta bezbednosti

Član 42 Povelje propisuje da „ako Savet bezbednosti smatra da mere predviđene u članu 41 ne odgovaraju ili se pokaže da su nedovoljne, Savet bezbednosti može preduzeti takvu akciju vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama koja je potrebna radi održanja ili vaspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti. Akcija može uključiti demonstracije, blokadu i druge operacije vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama članova Ujedinjenih nacija“.²⁶ Upotreba sile kroz oružane akcije koje preduzima Savet bezbednosti na osnovu člana 42 Povelje, moguće su, ne samo u slučaju međunarodnih, već i unutrašnjih sukoba koji predstavljaju pretnju miru (što se često dešava u slučaju građanskog rata koji ostavlja tragične posledice na lokalno stanovništvo). Unutrašnje situacije u zemljama stoga ne predstavljaju prepreku za preduzimanje akcije Saveta bezbednosti.

²⁵ Benedetto Conforti, *The Law and the Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston, 2005, 233.

²⁶ John Dugard, „Judicial Review of Sanctions“, *United Nations Sanctions and International Law* (ed. Vera Gowlland-Debbas), Kluwer Law International, The Hague, 2001, 83–92.

Kao što je ranije pomenuto, članom 2(7) Povelje, isključuje se pravo Ujedinjenih nacija da se mešaju u pitanja koja se podvode pod unutrašnju nadležnost država, ali sam princip unutrašnje nadležnosti ne utiče na primenu prinudnih mera prema Glavi VII Povelje. Zbog prisustva pomenutog principa, Ujedinjene nacije nisu bile onemogućene da deluju u unutrašnjim krizama. Tumačenjem odredbe iz člana 42 proizilazi da pribegavanje Saveta bezbednosti vojnim merama predstavlja međunarodnu akciju koja predstavlja odstupanje od zabrane upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Odluka Saveta bezbednosti po kategorizaciji odluka koje usvajaju organi Ujedinjenih nacija pripada kategoriji operativnih odluka kojima se ništa ne nalaze, niti se preporučuje državama, već se direktno deluje. Otud je lakše razumeti cilj kojem teži član 42 kao i naredni članovi Povelje, budući da su ovlašćenja Saveta bezbednosti stavljena u funkciju donošenja odluka o primeni oružane sile i vršenja nadgledanja njihove realizacije u praksi. Tako, članom 43 Povelje, precizira se način na koji Savet bezbednosti može preduzeti akciju za održanje i vaspostavljanje mira. *Inter alia*, u članu 43 navodi se „da bi doprineli održanju međunarodnog mira i bezbednosti, svi članovi Ujedinjenih nacija obavezuju se da stave na raspolaganje Savetu bezbednosti, na njegov poziv i u skladu s posebnim sporazumom ili sporazumima oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući tu, i pravo prolaza, neophodne radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti. Sporazum ili sporazumi o kojima je reč u pomenutoj odredbi, trebalo bi da odrede brojno stanje i vrstu snaga, njihov stepen pripravnosti i opšti raspored, kao i prirodu olakšica i pomoći koje se imaju pružiti. Sporazum ili sporazumi po propisanom pravilu morali bi da budu predmet pregovora koji će se na inicijativu Saveta bezbednosti povesti što je pre moguće. Sporazumi se zaključuju između Saveta bezbednosti i država članica ili između Saveta bezbednosti i grupa članica i podležu ratifikaciji država potpisnica u skladu s njihovim odgovarajućim ustavnim postupcima“. Pre nego što donese odluku o upotrebi sile i ispunjenju obaveza iz člana 43, Savet bezbednosti može pozvati državu koja nije u njemu zastupljena da, ako to želi, „učestvuje u donošenju odluka koje se odnose na upotrebu kontingenata oružanih snaga toga člana“ (član 44). Iz razloga efikasnosti preduzimanja vojnih mera, članovi Ujedinjenih nacija prema članu 45 imaju obavezu da „održavaju nacionalne kontigente vazduhoplovnih snaga spremne za neodložnu zajedničku međunarodnu prinudnu akciju“. Intenzitet i stepen pripravnosti vojnih kontingenata i planove za njihovu upotrebu trebalo bi da određuje Savet bezbednosti uz pomoć Komiteta vojnog štaba „u granicama utvrđenim u posebnom sporazumu ili sporazumima navedenim u članu 4“. Planove za primenu oružane sile prema članu 46 Povelje, „izrađuje Savet bezbednosti uz pomoć Komiteta vojnog štaba“. Povelja Ujedinjenih nacija propisuje još i osnivanje Komiteta vojnog štaba kao koordinacionog i pomoćnog tela Saveta bezbednosti

zaduženog za davanje saveta Savetu bezbednosti po svim pitanjima koja se odnose na vojne potrebe u svrhu održavanja mira i bezbednosti – upotrebu i komandovanje snagama stavljenim Savetu bezbednosti na raspolaganje, regulisanje vojnog naoružanja i razoružanja (članu 47). Prema zamislima tvoraca Povelje, u sastav Komiteta vojnog štaba trebalo je da uđu načelnici štabova stalnih članica Saveta bezbednosti ili njihovi predstavnici. Članovi koji nisu stalno predstavljeni u Komitetu, po odredbi člana 47, stav 2 mogli bi biti pozvani da mu se pridruže kada se proceni da je to neophodno radi uspešnog izvršavanja zadatka Komiteta. Prema odredbi iz stava 3, člana 47 Povelje, Komitet vojnog štaba ima ovlašćenja i u strategijskom rukovođenju svim oružanim snagama stavljenim na raspolaganje Savetu bezbednosti. Delegiranjem ovlašćenja na Savet bezbednosti, te konsultacijama sa odgovarajućim regionalnim ustanovama, Komitet vojnog štaba bi trebalo da ima pravo da osniva i odgovarajuće regionalne potkomitete. Nažalost, od 1945. godine, do danas, odredbe pomenutih članova Povelje nisu sprovedene u praksi. Zbog odsustva saglasnosti oko osnovnih principa na kojima bi počivali sporazumi o formiranju nacionalnih vojnih kontingenata, sporazumi nisu realizovani, a Komitet vojnog štaba Saveta bezbednosti nije nikada profunkcionisao. Ujedinjene nacije su stoga bile prisiljene da ustanovljavaju različite oblike vojnih snaga koje su funkcionisale na dobrovoljnoj nacionalnoj osnovi.²⁷ U skladu sa ovlašćenjem Saveta bezbednosti da donosi odluke o prinudnim merama iz člana 42 Povelje, izvodi se, *a fortiori*, zaključak da Savet bezbednosti ima i ovlašćenje da preporuči organizovanje mirovnih operacija. Pritom se ne ulazi dublje u objašnjenje karaktera ovlašćenja koje poseduje Savet bezbednosti niti se objašnjava pravni osnov njihovog posedovanja.²⁸

Primena prava na samoodbranu

Upotreba prava na samoodbranu predstavlja značajan izuzetak od od zabrane upotrebe sile ili pretnje silom koji je predviđen članom 51 Povelje. Njime se omogućava da države slobodno vrše pravo na individualnu i kolektivnu samoodbranu do momenta preduzimanja akcija Saveta bezbednosti. Pravo na samoodbranu shvata se kao „urođeno“ (*inherent*), ili „prirodno“ (*naturel*) pravo država članica Ujedinjenih nacija. Konkretnu sadržinu ovog prava Povelja ne razrađuje, ali se

²⁷ Nakon okončanja Hladnog rata, postojala je potreba da se navedene obaveze iz Povelje ponovo vrednuju u smislu njihovog „reanimiranja“ u praksi. U tom pogledu indikativno je mišljenje izneto u takozvanoj „Agendi za mir“, generalnog sekretara Butrosa Galija iz juna 1992. godine. V. *International Legal Materials*, 1992, paragraph 43, 956.

²⁸ Alexander Orakhelashvili, „The Legal Basis of the UN Operations“, *Virinia Juournal of International Law*, Vol. 43, 2003, 485–524.

pretpostavlja da je korišćenje prava ograničeno *per se*. U doktrini međunarodnog prava o ovom problemu postoje različita shvatanja.²⁹ Uže shvatanje polazi od konstatacije koja je uslovljena pravilom po kojem, korišćenju prava na samoodbranu mora da prethodi oružani napad (*armed attack*).³⁰ S obzirom na to da samoodbrana predstavlja izuzetak od pravila utvrđenog članom 2(4) Povelje o zabrani upotrebe sile, pojam „oružani napad“ mora se interpretirati krajnje ograničeno, što je i istaknuto u pripremnim radovima prilikom usvajanja Povelje, kao i u kasnijoj praksi justifikacije upotrebe prava na samoodbranu pred nadležnim organima svetske organizacije.³¹ Prema drugom shvatanju, samoodbrana se kreće van granica prava da se odgovori na oružani napad zato što odredba iz člana 51, o „urođenom“ pravu na samoodbranu, upućuje na postojanje običajnog pravila pored onog utvrđenog u Povelji. Za razliku od prvog shvatanja koje pravo na samoodbranu objašnjava isključivo u kontekstu pravila iz člana 51. Povelje i primarne odgovornosti Saveta bezbednosti u pogledu održanja međunarodnog mira i bezbednosti, drugo shvatanje polazi od dualiteta pravila, tako da pravilo o samoodbrani u kontekstu običajnog međunarodnog prava koje je bilo prisutno u praksi do 1945. godine, nastavlja da postoji i nakon donošenja Povelje Ujedinjenih nacija.³² Time se ne isključuje dinamika razvoja međunarodnog prava i pravne prakse nakon pomenutog datuma, a podvlači se razlika između međunarodnog običajnog prava i pravila sadržanih u Povelji. Budući da prilikom usvajanja Povelje nije predviđena odredba kojom se na izričit način menja ili ukida postojeće običajno pravilo, podrazumeva se da pravo na samoodbranu dozvoljava i upotrebu tzv. *preventivne, anticipativne* ili *prevremene samoodbrane*.³³ Opravdanje za „preventivnu samoodbranu“, proizilazi iz subjektivnih procena strana koje nisu ograničene postojanjem stvarnog oružanog napada, već opasnošću od napada u meri koja bi morala uključiti efektivnu

²⁹ Stanimir Alexandrov, *Self-Defense against the Use of force in International Law*, Kluwer, Hague, 1996, 1–359.

³⁰ Stanovišta u vezi determinacije oružanog napada uglavnom se razilaze oko konstatacija da li oružani napad uključuje i pogranične akte neregularnih snaga, a potom i upotrebu specifičnog oružja poput krstarećih raketa, pomorskih mina i atomskog oružja za masovno uništavanje? V. Christine Grey, *International Law and Use of Force*, University Press, Oxford, 2004, 108, etc.

³¹ „Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua“, *International Court of Justice Report*, 1986, 14, 103, para. 194; „Oil Platforms Case“, *International Court of Justice Report*, 2003, 161.

³² „Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua“, op. cit., pp., 14, 94.

³³ Daniel P. O'Connell, *International Law*, Vol. I, Stevens and Sons, London, 1970, 317; Stephen M. Schwebel, „Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law“, op. cit., 463.

upotrebu nasilnih sredstava pogođene države.³⁴ Polazeći od činjenice, da se značajne prava na samoodbranu iz člana 51. Povelje prosuđuje sa stanovišta člana 2(4) koje predstavlja opšte međunarodno pravo, navedeno shvatanje nema većeg pravnog utemeljenja, jer Povelja ne samo da zabranjuje upotrebu sile, već potvrđuje i zabranu vođenja agresorskog rata koja je bila sadržana u običajnom pravu pre njenog usvajanja. Otud, Povelja ne samo da je „očuvala, već je i razvila pomenuto pravilo koje generalno ograničava mogućnost primene sile i pretnje silom u međunarodnim odnosima, a time i mogućnost neosnovane upotrebe prava na samoodbranu. Budući da odredba iz člana 51 predstavlja specijalno pravilo u odnosu na opšte pravilo sadržano u članu 2(4) Povelje, bilo bi logično da se iz Povelje može izvesti jedan pojam „prava na samoodbranu“ kao izuzetka od zabrane upotrebe sile i pretnje silom.³⁵ Međutim, zbog nedovoljne preciznosti teksta Povelje u vezi sa pojmovima „sila“ i „pretnja silom“, te nemogućnosti povlačenja jasne granice između oružanog ili neoružanog vida upotrebe sile, koncept „preventivne samoodbrane“, našao je prostora u državnoj praksi. Pritom, ne treba izgubiti iz vida i da je unošenjem odredbe o pravu na kolektivnu samoodbranu u Povelju, napravljen bitan ustupak radi otvaranja mogućnosti za autonomnu upotrebu sile van univerzalnog sistema kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija. Konkretno je to omogućilo preduzimanja oružanih mera van kontrole Saveta bezbednosti u okviru regionalnih vojno-odbrambenih organizacija, pa čak i unilateralno od strane pojedinih država u slučajevima kojima nije prethodio oružani napad.³⁶ Pozivanje na odredbu iz člana 51 Povelje, u takvim situacijama uglavnom je služilo kao opravdanje za

³⁴ U periodu nakon Drugog svetskog rata, preventivno posezanje sili bilo je justificirano razlozima „odbrane nacionalne bezbednosti“, „odbrane hemisfere“, „odbrane saveznika“, „destruktivnom prirodom oružja za masovno uništavanje“, „odbranom od terorizma“ i drugim manje-više nepravim razlozima čiji su koreni bili u „ravnoteži straha“ između velikih sila. Specifičan slučaj pozivanja na samoodbranu odnosio se na zaštitu državljana u inostranstvu. S obzirom na to da je reč o partikularnoj praksi koju primenjuje ograničen broj država pozivajući se na zaštitu ljudskih prava, to stanovište nije u skladu sa vršenjem prava na samoodbranu. Pravo na samoodbranu ne može se tumačiti *lato sensu*, jer bi onda takav „izuzetak“ relativizirao kongentnu osnovu pozitivnog međunarodnog poretka kojom se zabranjuje jednostrana upotreba sile u međunarodnim odnosima.

³⁵ Koncept „preventivne samoodbrane“ uveo je na „zadnja vrata“ kategoriju „preventivnog rata“, koja je u ontološkoj suprotnosti sa duhom i slovom Povelje i opštom zabranom o upotrebi sile u međunarodnim odnosima. V. Yôrâm Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, University Press, Cambridge, 2005, 184, etc.

³⁶ Dimitrije Pindić, *Regionalne organizacije zasnovane na Povelji Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1978, 211; Đuro Ninčić, „Ujedinjene nacije i regionalne organizacije“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 2, 1969, 182–194.

preduzimanje akata sile protiv drugih država.³⁷ No, i u takvim slučajevima postoje određena ograničenja na koja je svojevremeno ukazao Međunarodni sud pravde u slučaju upotrebe sile Sjedinjenih Američkih Država protiv Nikaragve, a koja se tiču činjenice da ne postoji pravilo međunarodnog običajnog prava koje dozvoljava drugim državama da vrše pravo na kolektivnu samoodbranu na bazi sopstvene procene situacije. U slučajevima koji uključuju kolektivnu samoodbranu, očekuje se od države u čiju je korist pravo samoodbrane konstituisano da se deklarirše za žrtvu oružanog napada. Upotreba kolektivne samoodbrane u takvim slučajevima ne prejudicira postojanje zahteva države koja se smatra žrtvom oružanog napada.³⁸ Sledstveno, bez obzira na ovakav ekstenzivan pristup koji otvara mogućnost za voluntaristička tumačenja upotrebe prava na samoodbranu, postoje znatno jači razlozi koji govore u prilog tome da se svaki slučaj samoodbrane mora ispitivati u kontekstu važenja zabrane sile i pretnje silom kao i drugih relevantnih principa Ujedinjenih nacija. Međunarodna praksa u tom pogledu predstavlja izvesni korektiv, jer se kroz praksu kristalizuju određena pravila kojim se potvrđuju uslovi za pravno dopušteno vršenje prava na samoodbranu. Tako se smatra da je prvi uslov za zakonitu upotrebu prava na samoodbranu nužnost i srazmernost između oružanog napada i akata preduzetih na osnovu prava na samoodbranu (*necessity and proportionality*).³⁹ Da li je samoodbrana zaista nužna i srazmerna oružanom napadu, zavisice od okolnosti slučaja. Uglavnom je na državi koja preduzima akciju obaveza da sagleda neophodnost vršenja samoodbrane i njenu srazmernost sa izvršenim napadom. Postoji u praksi „manje-više“ razumno mišljenje da nužnost i srazmernost mogu konstituisati dobar test za determinaciju da li upotreba sile u konkretnom slučaju znači i samoodbranu?⁴⁰ Upotreba sile koja bi uključivala osvetu ili kaznu i koja ne bi bila usmerena na obustavu i opoziv napada, ne bi značila samoodbranu. Pitanje nužnosti i srazmernosti pomaže državama da naprave razliku

³⁷ Jean Delivanis, *La légitime défense en Droit International Public moderne, Le droit international face a ses limite*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1971, 203, etc.

³⁸ „Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua“, *International Court of Justice Report*, 1986.

³⁹ Ispitivanje pojedinačnih slučajeva obično upućuje na poznatu analizu iznetu povodom presedana *Caroline case* iz 1837. godine. V. Malcolm N. Shaw, *International Law*, University Press, Cambridge, 1997, 787. Povodom slučaja koji se ticao zakonitosti upotrebe nuklearnog oružja, Međunarodni sud pravde usvojio je savetodavno mišljenje u kome je izneo da „vršenje prava na legalnu samoodbranu u uslovima nužde i proporcionalnosti jeste pravilo međunarodnog običajnog prava“. V. „Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons“, *International Court of Justice Report*, 1996, 226, para. 41.

⁴⁰ Jean-Pierre Cot, Alain Pellet, *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1991, 772, etc.

koja postoji između nezakonitih represalija i međunarodnopravno dozvoljene samoodbrane.⁴¹ Takođe, nužnost i srazmernost omogućavaju državama da odbace zahteve za tzv. „zakonite samoodbrane“ koje se odnose na produžene okupacije teritorija odnosno na „zakonito sticanje teritorije“.⁴² Ako se u konkretnom slučaju utvrdi da ne postoji oružani napad, onda ne postoji ni mogućnost primene samoodbrane. Pitanje nužde i srazmernosti upotrebe sile u tim situacijama se i ne postavlja. Takođe, u tim situacijama se isključuje mogućnost učešća treće strane u aktima samoodbrane. Drugi uslov koji se postavlja u pogledu ispitivanja pravovaljanosti vršenja prava na samoodbranu odnosi se na njenu privremenost. U članu 51 Povelje, tako se izričito navodi da će samoodbrana trajati sve dok Savet bezbednosti, *a posteriori, post factum*, ne preduzme konkretne mere koje mu nalaže Glava VII koje se odnose na održavanje međunarodnog mira i bezbednosti. Centralizacija i ograničavanje prava na upotrebu sile prema Povelji trebalo bi da doprinese preuzimanju kontrole nad akcijama započetim na osnovu prava država na samoodbranu.⁴³ S obzirom na propisano vremensko ograničenje za preuzimanje kontrole Saveta bezbednosti nad aktima samoodbrane, svaki državni akt ima ograničen efekat i dejstvuje supsidijarno u odnosu na akte koje preduzima Savet bezbednosti.⁴⁴ Zbog nejasne vremenske granice stipulisane u članu 51 Povelje, u praksi dolazi do ekstenzivne primene prava na samoodbranu.⁴⁵ Treći uslov vezan za utvrđivanje pravovaljanosti upotrebe prava na samoodbranu, tiče se obaveze država da pravovremeno izveštavaju Savet bezbednosti o svim preduzetim aktivnostima

⁴¹ Norman Menachem Feder, „Reading the UN Charter connotatively: Toward a New Definition of Armed Attack“, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 19, 1987, 395.

⁴² Na primer, izraelsko prisustvo u Južnom Libanu u periodu od 1978. do 2000. godine ili južnoafričko prisustvo u Angoli od 1981. do 1988. godine.

⁴³ Đuro Ninčić, „Samoodbrana u novom međunarodnom pravu“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 2, 1955, 186.

⁴⁴ Thomas Franck, Faiza Patel, „UN Police Action in Lieu of War: The Old Order Changeth“, *American Journal of International Law*, Vol. 85, 1991, 63.

⁴⁵ Primera radi, kada je 1982. godine Argentina izvršila invaziju na Foklandska ostrva (Malvine), Savet bezbednosti usvojio je rezoluciju br. 502 u kojoj je utvrdio povredu mira zahtevajući momentalni prekid neprijateljstava i povlačenje argentinskih snaga sa ostrva. Istovremeno, od Argentine i Velike Britanije, zahtevano je da pronađu diplomatsko rešenje za nastali spor. Ubrzo se postavilo pitanje, da li su usvojene mere prema Rezoluciji dovoljne za održanje međunarodnog mira i bezbednosti? Kako nije delila izneto stanovište Saveta bezbednosti, zbog produženog prisustva argentinskih snaga na Foklandskim ostrvima, Velika Britanija je nastavila sa primenom jednostrane oružane akcije s pozivom na pravo na samoodbranu iz člana 51. Povelje. V. *United Nations Yearbook*, 1982, 1320.

u vezi sa samoodbranom.⁴⁶ Izveštavanje je uglavnom u praksi služilo kao podloga za kasnije usvajanje konkretnih mera Saveta bezbednosti. Međutim, prema članu 51 Povelje, zahtev da država koja traži upotrebu individualne ili kolektivne samoodbrane mora podneti izveštaj Savetu bezbednosti, nije uslov koji proizilazi iz običajnog međunarodnog prava. Nedostatak izveštaja može biti samo jedan od činilaca koji ukazuju da li je država uverena da je delovala u samoodbrani.⁴⁷ Iako izveštaji imaju više proceduralni karakter, njihovo odsustvo *prima facie*, može poslužiti kao dokaz da samoodbrana nije preduzeta u skladu sa prihvaćenim pravilima. Konačno, iz člana 51 Povelje proizilazi i prvenstvena odgovornost Saveta bezbednosti u pogledu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti, kao i mogućnosti preduzimanja mera i akcija pre i u toku vršenja prava na samoodbranu. Drugim rečima, odredbom se potvrđuje diskreciona moć Saveta bezbednosti da donosi odluke o primeni prinudnih mera.

ZAKLJUČAK

Na osnovu iznetih razmatranja, moguće bi bilo zaključiti da su prethodnom periodu u međunarodnoj pravnoj doktrini provejavala veoma rastegljiva tumačenja o zabrani upotrebi sile u međunarodnim odnosima zbog kojih je dolazilo i do izvesnih devijacija u njenoj primeni u praksi. Budući da su takva tumačenja odgovarala težnjama velikih sila da obezbede što veću slobodu individualne akcije, to je dovelo do deformacije i sistema kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija. Proširenje delokruga aktivnosti Saveta bezbednosti bilo je otud neminovno. Ideje Novog svetskog poretka i Globalnog upravljanja u oblasti mira i bezbednosti imale su značajne političke implikacije, posebno u međunarodnoj zajednici u kojoj su konflikti ublažavani tokom Hladnog rata, nakon njegovog okončanja višestruko izbili na površinu. Da bi se tako zatečena situacija mogla pravilno razumeti, u radu smo se suočili sa međunarodnopravnim dilemama koje se tiču prava na upotrebu sile u savremenim međunarodnim odnosima. Preuzimajući ulogu interpretatora sadržaja i domašaja zabrane upotrebe sile iz člana 2(4) Povelje, nastojali smo utvrditi značenje koncepta međunarodnog mira i bezbednosti, odnosno uticaja koji uspostavljeni sistem kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija ima na međunarodni

⁴⁶ Obaveza izveštavanja naglašava hitnost u postupanju država koje preduzimaju samoodbranu, ali i primarnu odgovornost Saveta bezbednosti za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti.

⁴⁷ Don W. Greig, „Self Defence and the Security Council: What does Article 51 Require?“, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, 1991, 366; Michael B. Akehurst, „Humanitarian Intervention“, *Intervention in World Politics* (ed. Hedley Bull), Clarendon Press, Oxford, 1984, 95.

pravni poredak. Drugim rečima, tražili smo odgovor na pitanje, da li je Povelja Ujedinjenih nacija dovoljno sredstvo za tumačenje danas postojećeg međunarodnog prava u ovoj oblasti ili je za njegovo tumačenje nužno konsultovati i međunarodnu praksu, uključujući i praksu Saveta bezbednosti kao glavnog i odgovornog organa svetske organizacije za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti.

Dr. DUŠKO DIMITRIJEVIĆ
Professorial Fellow, Institute of International
Politics and Economics, Belgrade

INTERNATIONAL LEGAL DILEMMA ON THE USE OF FORCE IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

Summary

International legal dilemmas about the use of force in contemporary international relations are related to issues of war prevention and preservation of international peace and security. After the Second World War, the United Nations incorporated the general prohibition of force into the foundations of the international legal order, which is the basis of the existing system of collective security. From today's perspective, this system established a new and more advanced order compared to the previous order established by the League of Nations. The Charter of the United Nations, in this sense, defines the main goals of the organization in a very concise manner, stating that „the peoples of the United Nations have united their forces for the maintenance of international peace and security“, and then they have undertaken the obligation that, „armed force shall not be used unless in the general interest“. The prevention of war through the general prohibition of the use of force in international relations, along with the obligation to settle international disputes by peaceful means and the legal regulation of arming and disarmament, is considered an integral part of a positive international legal order. This order, however, did not manage to provide all the necessary mechanisms for the realization of the intended goals, nor did it manage to clearly determine the exceptions to the general prohibition of the use of force, which to a „smaller-larger“ extent influenced the direction of the development of international relations, but also the deviations that caused negative consequences for world peace and security.

Key words: Charter of the United Nations, prohibition of the use of force, system of collective security, international relations

Literatura

- Aćimović Lj., „Sankcije Ujedinjenih nacija: iskustva i dileme u posthladnoratovskoj eri međunarodnih odnosa“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, 1995.
- Akehurst M. B., „Humanitarian Intervention“, *Intervention in World Politics* (ed. Hedley Bull), Clarendon Press, Oxford, 1984.
- Alexandrov S., *Self-Defense against the Use of force in International Law*, Kluwer, Hague, 1996.

- Bentwich N., Martin, A., *A Commentary of the Charter of the United Nations*, Columbia University Press, New York, 1950.
- Brierly J. L., *The Law of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1963.
- Broms B., „The Definition of Aggression“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, Vol. 154-I, 1977,.
- Brownlie I., *International Law and the Use of Force by the States*, Clarendon Press, Oxford, 1963.
- Cassese A., *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Combacau J., *The Current Legal Regulation of the Use of Force*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1986.
- Conforti B., *The Law and the Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2005.
- Cot J. P., Pellet, A., *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1991.
- Delivanis J., *La légitime défense en Droit International Public moderne, Le droit international face a ses limite*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1971.
- Dinstein Y., *War, Aggression and Self-Defence*, University Press, Cambridge, 2005.
- Dorđević S., „The Control of the Legality of the Acts of the United Nations Security Council“, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, Vol. 1, No. 4, 2000,.
- Dugard J., „Judicial Review of Sanctions“, *United Nations Sanctions and International Law* (ed. Vera Gowlland-Debbas), Kluwer Law International, The Hague, 2001.
- Feder N. M., „Reading the UN Charter connotatively: Toward a New Definiton of Armed Attack“, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 19, 1987,
- Ferencz, B., *New Legal Foundations for Global Survival :Security Through the Security Council*, Dobbs Ferry, Oceana Publications, New York, 1994.
- Franck T., Patel, F., „UN Police Action in Lieu of War: The Old Order Changeth“, *American Journal of International Law*, Vol. 85, 1991,
- Greig D. W., „Self Defence and the Security Council: What does Article 51 Require?“, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, 1991.
- Grey C., *International Law and Use of Force*, University Press, Oxford, 2004.
- Heselhaus S., „International Law and the Use of Force“, *The Role of International Law and Institutions*, EOLSS, UNESCO, 2002.
- Hilderband R.C., *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990.
- Kelsen H., *The Law of the United Nations*, Stevens & Sons, London, 1950.
- Kreća M., *Međunarodno javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- Moore J. N. (ed.), *Law and Civil War in the Modern World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974.

- Ninčić Đ., „Samoodbrana u novom međunarodnom pravu“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 2, 1955.
- Ninčić Đ., „Ujedinjene nacije i regionalne organizacije“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 2, 1969.
- O’Connell D.P., *International Law*, Vol. I, Stevens and Sons, London, 1970.
- Orakhelashvili A., „The Legal Basis of the UN Operations“, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 43, 2003.
- Pindić D., *Regionalne organizacije zasnovane na Povelji Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1978.
- Raćić O., *Međunarodno pravo: Stvarnost i iluzije*, Službeni glasnik, Beograd, 2015.
- Randelzhofer A., „The Use of Force“, *Eyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Vol. IV, Elsevier, Amsterdam, 2000.
- Schwebel S. M., „Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, Vol. 136-II, 1972.
- Show M. N., *International Law*, University Press, Cambridge, 1997.
- Simma B., Khan E. E., Nolte G., Paulus A., Wessendorf N. (eds), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- Sukijasović M., *Pojam agresije u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1967.
- Šahović M., „Le role de la Charte des Nations Unies dans le development du Droit International en Avenir“, *Thesaurus Acroasium*, Vol. 27, 1998,
- Šahović M., „Povelja UN i njeno VII poglavlje posle završetka hladnog rata“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1995.
- Waldock H., „The Regulations of the Use of Force by Individual States in International Law“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, Vol. 81, 1952.
- Wortley B. A., „The Veto and the Security Provisions of the Charter“, *British Yearbook of International Law*, Vol. 23, 1946.
- Wright Q., „The Prevention of Aggression“, *American Journal of International Law*, No. 3, 1956.

ORIGINALAN NAUČNI RAD